

ВІДГУК
на дисертацію
Левицької Мар'яни Корнеліївни
на тему:

«Культурно-мистецька діяльність Луки Долинського у контексті церковно-релігійних процесів другої половини XVIII – початку XIX століття»
(Спеціальність: 07.00.01 – історія України. 07.00.05 – етнологія)

Незважаючи на цілу низку історичних та мистецтвознавчих видань, які з'явилися останніми роками, церковне мистецтво Галичини важко охарактеризувати як всебічно вивчене, бо далеко не всі художні явища, доробок конкретних митців потрапили у коло наукових інтересів дослідників. Дисертація Мар'яни Левицької присвячена непересічній особі професійного митця Луки Долинського. Як слушно зауважує авторка, основою формування творчої особистості Л. Долинського була барокова художня традиція в широкому регіональному контексті розвитку українського мистецтва XVIII ст., із акцентом на професійні художні осередки як православної (Київська іконописна школа), так і унійної традиції (майстерня Почаївської лаври, василіянські монастирі). У дисертації творчість Луки Долинського інтерпретується у контексті взаємодії з представниками унійного духовенства. Через глибокий історичний та мистецтвознавчий аналіз творчості Луки Долинського дослідниці вдалося виокремити та вивчити богословські та художні особливості нових релігійно-мистецьких програм в унійних храмах зазначеного періоду.

Доробок Л. Долинського дослідниці розглянула в категоріях культурної історії, соціальної історії, теорії культурного трансферу, а також у контексті мистецтвознавчих методів іконології та герменевтики. Водночас огляд художніх явищ у контексті інституційного розвитку Львівсько-Галицької

епархії у XVIII та на початку XIX ст. допоміг їй простежити динаміку уваги духовенства до питань мистецького патронату.

Однією з визначальних рис аналітичної моделі Мар'яни Левицької є багатовекторність впливів в царині церковного малярства. Вона добре орієнтується у загально історичному та культурному контекстах, докладно аналізує масштаб організаційної діяльності та культурно-художні уподобання верхівки львівського духовенства, а також глибоко осягає творчу особистість та мистецький доробок професійно вишколеного художника, а саме таким і був Лука Долинський.

Структура дисертації вдало «працює» для розкриття теми, а також свідчить про достатню увагу авторки до виконання кожного із завдань, яке сформульоване у вступі.

Історіографічний огляд написано з великим знанням справи, з врахуванням літератури різного часового виміру та історіософської спрямованості. Дослідження здійснено на основі критичного аналізу широкого кола верифікованих емпіричних даних. Особливо цінним є те, що нагромадження емпіричного візуального матеріалу проводилося також і експедиційно, а зібраний матеріал систематизовано у формі мап, таблиць, схем та каталогу творів.

В українській історіографії є доволі чітко артикульовані дві позиції. Згідно з першою, українські землі, українська культура, що перебували у складі Речі Посполитої, а згодом Австро-Угорщини були інтегрованою частиною східнослов'янських народів та їхніх культур. У цьому випадку на перший план висувається боротьба проти західних культурних впливів, спротив денаціоналізації, захист та збереження самобутності. Інша позиція – розглядити ці землі насамперед у генетичному політичному, економічному, культурному та мистецькому зв'язку з Центральною Європою з відповідною глорифікацією відповідної системи культурних та художніх цінностей. Менш виразною є позиція певного синкретизму при вивченні української культури, яка виросла

на поєднанні двох світів, візантійського та латинського. Дослідження Мар'яни Левицької дає науково обґрунтовані аргументи саме для цієї позиції.

Актуальною у сучасних гуманітарних дослідженнях є питання контексту, зокрема, як задекларувала авторка, церковно-релігійних процесів. Хоч, видається, що міркування дослідниці про культурно-мистецький контекст виразно переважають над аналізом церковно-релігійного контексту. Але на рівні дослідження особистості митця Луки Долинського, його творчості контекстність (політична, культурна, релігійна, церковна, мистецька) проаналізована цілком достатньою, повною та переконливою.

Дослідження релігійного мистецтва через інструментарій студій візуальної культури дозволило авторці поставити питання про призначення і сприйняття релігійного образу в конкретних історичних і культурних обставинах. Такий підхід спрямований як на опис зображеного, як на усвідомлення візуальних релігійних форм як релігійного досвіду у конкретних історичних умовах. Аналізуючи вшанування релігійного образу, вивчаючи практики народної побожності, авторка поглиблює розуміння суті самих зображень, які в храмовому просторі пов'язують глядача із літургійним циклом, а навіть артикують питання віри наочніше і образніше, ніж релігійні тексти.

Для об'єктивного визначення ролі Л. Долинського в унійному релігійно-мистецькому середовищі кінця XVIII – початку XIX ст. було залучено окремі положення теорії культурного трансферу, потенціал якої при дослідженні унійної релігійної культури виокремив у своїх дослідженнях І. Скович.

Звертаючись до взаємодії між художньою традицією та впровадженням нових взірців (тем, мотивів, образів, стилів у малярстві) в ракурсі динаміки культурних переміщень чи культурного обміну, дослідники кінця XX ст. М. Еспань та М. Вернер узагальнили теорію «культурного трансферу» та показали її методологічні переваги. Але варто зауважити, що теорія «культурного трансферу» не лише змістом, а й термінологією дуже нагадує культурологічну теорію дифузійзму Ф. Ратцеля, яка оперує такими поняттями як *дифузія, контакт, зіткнення, запозичення, перенесення культур*.

Як на мене, концепція «культурного трансферу» є радше варіантом культурологічної теорії дифузійнізму сучасного покоління дослідників, а не окремою новоствореною теорією. Щоправда, концепція «культурного трансферу» велику увагу зосередила на циркуляції саме текстів, дискурсів, культурних практик чи художніх форм між різними культурними областями та їх рецепції. До речі культурна область у теорії дифузійнізму іноді називають культурним колом.

На прикладі Долинського як художника, що формувався на українській традиції іконопису XVIII ст. та отримав можливість пізнати й адаптувати європейські мистецькі взірці, авторка простежує «зустріч і дифузю» двох відмінних малярських традицій. Власне характер і суть унійної релігійної культури у XVIII ст. оцінено у категоріях синтезу східної традиції із західними формами і практиками мистецького «обрамлення» культу.

Українське церковне мистецтво розвивалося у межах поствізантійської традиції іконопису, зберігаючи усталений перелік євангельських сюжетів і тем, але і православна, і унійна його гілка могли досить вільно вносити зміни в іконографію, у стилістику композицій, адаптуючи запозичення з релігійного малярства католицької Європи, розвиваючи і модифікуючи традицію. Переносячи поняття «київське християнство» із еклезіальної на мистецьку площину, авторка цілком слушно стверджує, що модернізація релігійно-культурних форм (архітектури, внутрішнього простору храмів, іконостасів, образів) здійснювалася митрополитами і єпископами обох східних деномінацій як цілеспрямована стратегія, як діалог східної традиції із посттридентською католицькою. Основою цього процесу «культурного оновлення» для унійної церкви можна вважати Замойський собор 1720 р., постанови якого визрівали в середовищі Київської унійної митрополії ще на зламі XVII–XVIII століть, а наслідками стали явища окциденталізації в релігійній культурі кінця XVIII ст. До речі, незважаючи на 300 років існування ухвал Замойського собору, його значення для церковно-релігійного життя ще не до кінця проаналізовані як істориками церкви, так і мистецтвознавцями.

Вивчення мистецької діяльності Луки Долинського дослідниця розпочала зі встановлення головних фактів його біографії та окреслення процесу особистісного та професійного формування. Оскільки джерельна база щодо цього початкового етапу в життєписі Долинського дуже обмежена, їй довелося балансувати між нечисленними встановленими фактами і датами та припущеннями. Проведене науково вдале дослідження із реконструкції важливих дат і подій у житті Л. Долинського дозволило виділити головні хронологічні й географічні параметри його становлення як мистця.

Особливо вдалим є аналіз факторів впливу на формування творчості Луки Долинського, зокрема київського художнього середовища, представленого високомистецькими бароковими творами першої половини XVIII ст. Приїзд Л. Долинського до Львова під протекцію єпископа Л. Шептицького зумовило всебічне висвітлення контексту і персоналій львівського художнього середовища. Зокрема, було проаналізовано специфіку участі місцевих та приїжджих митців в будівництві й опорядженні католицьких храмів міста другої половини XVIII ст. В підрозділі сформульовано відповіді на питання щодо цілеспрямованості і програмності мистецької діяльності василіян, щодо змін і нововведень, які впроваджувалися у монастирських церквах, щодо діяльності досить значної групи ченців, які виконували мистецькі завдання у різних монастирях.

Внесок Л. Долинського в оздоблення собору св. Юра у Львові проаналізовано у контексті ідейно-богословського значення храму як новаторського за синтезом релігійного змісту та мистецьких форм. Глибина програмного задуму в архітектурі та оздобленні собору була закладена інтенціями львівських єпископів першої половини XVIII ст., починаючи від Йосифа Шумлянського. Гроно майстрів, які працювали над будівництвом та оздобленням собору перед і разом із Долинським, відзначалося винятковим рівнем майстерності та високим рівнем розробки програмних богословських аспектів, виражених мовою і засобами мистецтва.

У соборі св. Юра Л. Долинському вдалося технічно й художньо трансформувати ікону в релігійну картину завдяки засвоєному і творчо переосмисленому досвіду віденських студій. Авторка подає доробок Л. Долинського у контексті детального аналізу еволюції художніх моделей оздоблення унійних храмів кінця XVIII – початку XIX ст. Тематично-образна структура його релігійних композицій інтерпретована як форма візуальної теології і як один з варіантів поєднання східної та західної традицій релігійного мистецтва. Окремо варто наголосити на проведеному церковно-релігійному та культурно-мистецькому аналізі синтезу мистецтв у просторі храму. У комплексному дослідженні малярського оздоблення собору Св. Юра встановлено внесок кожного із майстрів, проаналізовано специфіку творчої манери і техніки Луки Долинського у контексті оновлення художніх засобів церковного малярства, здійсненого на основі засвоєного у Відні.

Доробок художника за 1780-1820-ті роки авторка розглянула як з погляду його особистої творчої еволюції, так і з погляду оновлення, модифікації чи дотримання традиції. Зроблено цілком слушний та переконливий висновок про те, що Л. Долинський був на той момент найдосвідченішим малярем-монументалістом у Львові, особливо визнаним авторитетом він був у василіянському середовищі.

Окрему увагу було приділено такому жанру творчості Л. Долинського як портрет. Збережені зразки портретів духовенства, виконані малярем, оцінено як з огляду на історичний контекст, так і з огляду на їхню естетичну вартість. Створені Л. Долинським портрети стали важливими візуальними джерелами для дослідження церковно-релігійних процесів кінця XVIII- початку XIX ст. у Львівсько-Галицькій єпархії. У контексті вивчення біографії Л. Долинського, ці портрети також дозволили авторці вивчити мережу контактів та рівень стосунків художника із представниками кліру.

В останньому розділі «Монастир ЧСВВ у Почаєві: останній масштабний проект художника (1810-ті рр.)» авторка зосередилась на історії Почаївського монастиря у василіянський період його діяльності. Безперечно, що ця історія є

важливою для розуміння конфесійних та культурних обставин того часу. Мар'яна Левицька подала цю історію, спираючись переважно на численні напрацювання дослідників різних поколінь. Видається, що оповідь про сакральну топографію Почаївського монастиря у василіянський період, про теологічно-мистецьку концепцію церкви Успіння Пресвятої Богородиці обсягом та фактологічним матеріалом істотно переважають аналіз євангельських тем у трактуванні Л. Долинського. Але, мабуть цей «дисбаланс» обумовлений прагненням авторки максимально повно висвітлити, задекларований у темі, контекст церковно-релігійних процесів. Особливо цінним у цьому розділі вважаю порівняння теологічно-мистецької програми, впровадженої у Почаєві василіянами із подібними програмами інших паломницьких осередків на теренах Речі Посполитої, монархії Габсбургів та інших держав того часу. Авторка вдало проаналізувала цілий ряд аспектів релігійно-мистецької символіки, присвяченої вшануванню Почаївської Богородиці. Окремо проаналізований комплекс робіт Л. Долинського в Успенській церкві Почаєва 1807–1810 рр. дав підстави авторці сформулювати важливий висновок щодо прямого зв'язку між текстуальними та візуальними джерелами XVIII ст., а також провести компаративістський аналіз творів Л. Долинського.

На завершення хочу висловити ще кілька міркувань, які не слід розглядати як зауваження, а радше як можливість обговорення або деталізації окремих питань.

1. Останні дослідження істориків церкви, істориків культури та церковного мистецтва свідчать про потребу детальнішого опрацювання феномену українського поствізантизму чи метавізантизму у художніх формах, феномену вільного потрактування «канонів» у церковному мистецтві.
2. Нема межі термінологічному та мовно-стилістичному удосконаленню. У цьому плані авторка продемонструвала чималу наукову майстерність. Але, можливо, варто *посох* замінити на синонім *патериця*, а *репродукційна* графіка на *репродукована* чи *тиражована* графіка.

Непересічна ерудиція, термінологічна виваженість, аналітичне мислення, фахове володіння словом, інтелігентна манера переконувати – ось далеко не повний перелік наукових чеснот Мар'яни Левицької, яка цілком заслуговує присудження їй найвищої наукової кваліфікації.

Основні результати дисертаційного дослідження авторка апробувала на численних міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових конференціях, у монографії та багатьох статтях, опублікованих у фахових виданнях. Автореферат адекватно відображає зміст дисертації. За науковим рівнем, новизною постановки завдань, обґрунтованістю головних положень та висновків, практичним значенням дисертація Левицької Мар'яни Корнеліївни на тему: «Культурно-мистецька діяльність Луки Долинського у контексті церковно-релігійних процесів другої половини XVIII – початку XIX століття», яка подана на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України та 07.00.05 – етнологія, є істотним внеском у розвиток історичної науки, етнології, написана з дотриманням усіх формальних приписів Міністерства освіти і науки України, а її авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора історичних наук за цими спеціальностями.

РИБАК Оксана Зіновіївна

доктор історичних наук,

професор кафедри історії і теорії мистецтв

Львівської національної академії мистецтв

